

УДК 351.74+343.326

С. А. Буткевич

ВИБУХОТЕХНІЧНІ ПІДРОЗДІЛИ ЕКСПЕРТНОЇ СЛУЖБИ МВС УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ

Розглянуто особливості оперативно-службової діяльності вибухотехнічних підрозділів науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів Міністерства внутрішніх справ України; обґрунтовано пропозицію щодо їх віднесення до суб'єктів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку на підставі аналізу чинних нормативно-правових актів та практичної діяльності міліції у сфері боротьби з тероризмом.

Постановка проблеми. На сьогодні навіть пересічному громадянину країн пострадянського простору відомо, що тероризм став найбільш поширеною та дешевою зброєю ХХІ ст., яку використовують усі – від конкретних індивідуумів до держав. Найактивніше терористи застосовують вибухові пристрої: як штатні, так і саморобні. Злочини, що пов'язані з використанням вибухових пристроїв і вибухових речовин, завдають моральної та політичної шкоди суспільству, ускладнюють оперативну обстановку в державі, а також вирізняються особливою жорстокістю, оскільки свідомо спрямовані проти життя та здоров'я людей, майна, об'єктів стратегічного чи господарського призначення і є передумовами скоєння злочинів терористичного характеру. Статистика зазначеного виду злочинів свідчить, що практично в усіх розвинутих країнах або таких, що розвиваються, фіксується їх зростання, збільшується кількість загиблих та постраждалих осіб у результаті терористичних вибухів. Лише протягом 2005 – 2008 рр. в Україні зареєстровано 951 прояв з ознаками терористичної спрямованості [1, с. 193].

Світова спільнота та окремі держави перед загрозою поширення тероризму мають вживати витратні заходи протидії, створювати спеціальні підрозділи, здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців-вибухотехніків. У складній системі оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, які спрямовані на розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, пріоритетне місце посідають криміналістичні методи і техніка, що дозволяють одержати об'єктивну інформацію про суб'єктів та обставини скоєння зазначених злочинів, а також вжити належних заходів щодо попередження злочинів терористичної спрямованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим питанням службової діяльності експертної служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) присвячені наукові

дослідження В. С. Борисова, Л. М. Головченко, Ф. М. Джавадова, Н. В. Кислиці, В. В. Ковальнової, В. І. Пашенка, О. Р. Росинської, В. М. Шерстюк та ін. Різні аспекти боротьби з тероризмом розглядалися у працях Ю. М. Антоняна, Т. С. Бояр-Созоновича, Ю. А. Іванова, В. П. Ємельянова, В. В. Крутова, В. А. Ліпкана, Л. В. Новікової, М. В. Семикіна та деяких інших науковців. Проте питання щодо висвітлення особливостей службово-бойової діяльності вибухотехнічних підрозділів експертної служби МВС України як суб'єктів боротьби з тероризмом ще не знайшло належного відбиття у науковій літературі. Новизна роботи полягає у розгляді антитерористичних заходів, які здійснюються вибухотехнічними підрозділами, а також у подальшій розбудові системи суб'єктів боротьби з тероризмом.

Метою статті є розкриття сутності службово-бойової діяльності вибухотехнічних підрозділів у сфері боротьби з тероризмом, а також розроблення пропозицій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Необхідність оптимізації діяльності правоохоронних органів у сфері боротьби з тероризмом та іншими злочинами, що вчиняються з використанням вибухових речовин і вибухових пристроїв, зумовила створення мережі спеціальних вибухотехнічних підрозділів в органах внутрішніх справ України (далі – ОВС), викликала потребу в інтенсивному розробленні новітніх науково-технічних засобів і методів. А це, у свою чергу, зумовило розвиток теорії службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку в частині дослідження положень, що регламентують діяльність вибухотехнічних підрозділів (протягом 2010 – 2011 рр. у Кримському юридичному інституті Одеського державного університету внутрішніх справ заплановано проведення наукового дослідження за наведеною тематикою).

Відповідно до ч. 3 ст. 4 Закону України “Про боротьбу з тероризмом” [2] МВС України є

суб'єктом, який безпосередньо здійснює боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції. При цьому МВС України здійснює боротьбу з тероризмом шляхом запобігання, виявлення та припинення злочинів, учинених з терористичною метою, розслідування яких віднесене законодавством України до компетенції ОВС; надає Антитерористичному центру при Службі безпеки України необхідні сили і засоби; забезпечує їх ефективне використання під час проведення антитерористичних операцій [2, ч. 2 ст. 5].

На сьогодні експертна служба МВС України є системою експертних підрозділів, утворених для участі у запобіганні, виявленні, розкритті і розслідуванні злочинів та інших правопорушень шляхом застосування експертно-криміналістичних засобів під час проведення дізнання, попереднього слідства, оперативно-розшукових заходів, і підпорядкована Міністру внутрішніх справ. До складу експертної служби входять такі підрозділи: Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС (далі – ДНДЕКЦ), науково-дослідні експертно-криміналістичні центри при ГУМВС, УМВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на залізничному транспорті [3, ст. 1]. Зазначені підрозділи займаються проведенням криміналістичних (авторознавчих, балістичних, трасологічних, техніко-криміналістичних та ін.) і спеціальних (скла і кераміки, спеціальних хімічних речовин, ґрунтознавчих та мінералознавчих, одорологічних та ін.) експертиз і досліджень. Проте до предмета цього дослідження входить лише діяльність вибухотехнічних підрозділів, які проводять експертизи та дослідження вибухових речовин і продуктів пострілу, вибухових пристроїв, обставин і механізму вибухів, оскільки, на нашу думку, саме вони є суб'єктами боротьби з тероризмом, які діють у складі ДНДЕКЦ.

З метою належної організації антитерористичних заходів у межах компетенції керівниками вибухотехнічних підрозділів для упорядкування робіт, пов'язаних з пошуком, розрядженням, транспортуванням, знешкодженням вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів, загрозою вибуху, повинні розроблюватися:

1) план взаємодії зі службами ОВС, у разі необхідності – з внутрішніми військами МВС України, Міністерством оборони України (далі –

МО), Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (далі – МНС), Службою безпеки України (далі – СБУ);

2) план взаємодії з найближчими вибухотехнічними підрозділами;

3) план взаємодії з черговими службами швидкої медичної допомоги, газу, електропостачання, водоканалу тощо;

4) основні маршрути і розрахунки щодо виїзду в закріплені за вибухотехнічними підрозділами міста та райони;

5) узгоджені з місцевими державними адміністраціями підривні майданчики для знешкодження вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боєприпасів;

6) перелік необхідного майна та обладнання під час роботи з пошуку, розряджування, знешкоджування та транспортування вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боєприпасів;

7) плани розташування особливо важливих громадських чи стратегічних об'єктів (вокзалів, аеропортів, морських портів тощо);

8) план дій під час пошуку, розряджування, транспортування, знешкоджування вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боєприпасів, а також у разі загрози вибуху [4, с. 12].

Проведений аналіз статистичних даних та практичної діяльності вибухотехнічних підрозділів свідчить про доцільність віднесення останніх до суб'єктів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. Так, протягом 2004 – 2008 рр. в Україні відбулося 287 вибухів (у т. ч. 170 кримінальних); у 2008 р. за фактами вилучення з незаконного обігу вибухових пристроїв фахівцями вибухотехнічних підрозділів проведено 1 315 експертиз і 1 804 досліджень, які сприяли розкриттю 1 014 злочинів [5, с. 3]. Цілями встановлення вибухових пристроїв можуть бути: терористичний акт проти особи або групи людей; пошкодження власності або виведення з ладу життєво важливих комунікацій; використання вибуху вибухового пристрою для повторного (потужного) вибуху інших вибухонебезпечних об'єктів; відвернення уваги від основних вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухових компонентів, боєприпасів; політичний протест або залякування;

приховання іншого злочину.

У зв'язку з цим вважаємо, що до об'єктів службово-бойової діяльності вибухотехнічних підрозділів можна віднести: бойові припаси, вибухові пристрої та вибухові речовини, які використовуються або можуть бути використані під час скоєння злочинів проти громадської безпеки та громадського порядку (терористичний акт; незаконне поводження з бойовими припасами або вибуховими речовинами; недбале зберігання бойових припасів, вибухових пристроїв та вибухових речовин тощо).

Автор статті поділяє думку І. Д. Моторного [6, с. 19], який вважає першочерговим практичним завданням вибухотехнічних підрозділів як суб'єктів боротьби з тероризмом аналіз засобів і методів тероризму, розроблення рекомендацій щодо проведення попереджувальних заходів з метою захисту громадян, важливих господарських та військових об'єктів, державних установ, підприємств різної форми власності, громадського транспорту від злочинних посягань із використанням вибухових речовин та вибухових пристроїв.

Що стосується завдань фахівців вибухотехнічних підрозділів під час пошуку, розряджування, транспортування, знешкодування вибухових пристроїв і вибухових речовин, а також у разі загрози вибуху, то до них відносять такі: запобігання загибелі або травмуванню населення та працівників ОВС; запобігання заподіяння збитків власності держави, юридичних чи фізичних осіб; надання допомоги працівникам слідчих підрозділів ОВС у розкритті злочинів, що пов'язані з вибуховими пристроями, вибуховими речовинами та вибухами. При цьому заходи, що проводяться у службово-бойовій діяльності вибухотехнічних підрозділів, умовно можна поділити на загальні та спеціальні.

Загальні заходи такі:

- отримання та реєстрація виклику про загрозу вибуху або факт вибуху;
- доповідь старшому начальнику та прийняття рішення про виїзд;
- виїзд та прибуття до місця виклику чи події;
- уточнення даних про загрозу вибуху або факт вибуху;
- організація роботи пункту управління;
- прийняття рішення про евакуацію та організацію оточення;
- організація пошуку вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів

і боеприпасів;

- організація взаємодії з іншими службами;
- доповідь старшому начальнику про перебіг виконання дій;

– складання облікової документації.
До спеціальних заходів відносять:

- виклик додаткових сил для виконання завдання, зокрема від чергових служб швидкої медичної допомоги, газу, електропостачання, у разі необхідності – від внутрішніх військ МВС України, СБУ, МО, МНС;

– виявлення вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боеприпасів;

- прийняття рішення про подальші заходи з вибуховими пристроями, вибуховими речовинами, вибухонебезпечними компонентами і боеприпасами;

– знешкодження вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боеприпасів за місцем виявлення шляхом підриву або розстрілу зі спеціальних засобів;

– дистанційне або ручне розрядження вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боеприпасів;

– розміщення вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боеприпасів у спеціальних контейнерах і транспортування до безпечного місця або підривного майданчика;

– знешкодування вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боеприпасів у безпечному місці або на підривному майданчику;

– приведення місця знешкодження вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів і боеприпасів у безпечний, первісний стан [4, с. 12, 13].

Отже, завданнями працівників вибухотехнічних підрозділів як суб'єктів боротьби з тероризмом є: пошук, розряджування, транспортування, знешкодування вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів та боеприпасів. У нашому дослідженні детальніше зупинимося на демаскувальних ознаках зазначених предметів, які можуть використовуватися терористами, зокрема: свіжоскопана земля; пагорби або розкидана земля на трав'яному покриві; розкидані предмети побутового вжитку; коробки, сумки, пакети тощо; предмети спеціального призначення; дитячі іграшки; предмети невідомого призначення; у стінах свіжопофарбовані або свіжовідштукатурені місця; дроти, які підозріло

виглядають з предметів; антени радіоприймальних передавальних пристроїв; проволочні розтяжки, мотузки тощо.

Специфікою вибухотехнічних підрозділів, які вирізняють їх серед інших структурних одиниць ДНДЕКЦ, є те, що фахівці-вибухотехніки на відміну від інших експертів (наприклад, які проводять дослідження наркотичних засобів, товарів, харчових продуктів, зброї тощо) безпосередньо власноруч вилучають та транспортують об'єкти дослідження.

Як і кожен суб'єкт службово-бойової діяльності, вибухотехнічні підрозділи також мають характерні особливості, які відрізняють його від інших суб'єктів. Так, незважаючи на важливість завдань і функцій, які виконують вибухотехнічні підрозділи, заходи антитерористичної спрямованості зазначених підрозділів завжди мають предикатний, вторинний характер. Їх службово-бойова діяльність розпочинається або з пошуку (після отримання та реєстрації виклику про загрозу вибуху), або під час розряджування, транспортування чи знешкодування вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів та боєприпасів (після їх безпосереднього виявлення третіми особами та виклику черговим ОВС працівників вибухотехнічних підрозділів).

Підвищення ефективності діяльності вибухотехнічних підрозділів у сфері боротьби з тероризмом вимагає від працівників правоохоронних органів: вивчення особливостей актів тероризму в сучасних умовах; дослідження закономірних зв'язків між використаними знаряддями злочину, особою злочинця та матеріальною обстановкою злочину; запровадження передових форм роботи з виявлення, попередження, розкриття та розслідування злочинів терористичного характеру; навчання науково-технічним методам та формам роботи вибухотехнічних підрозділів у рамках загального та спеціалізованого курсів криміналістики.

Що стосується наукового дослідження зазначеної проблематики, то, на слушну думку І. О. Кириченка, його необхідно проводити в рамках наукової спеціальності 21.07.05 у розділі "Науково-технічні та технологічні проблеми службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку" [7, с. 18]. Змістом цього розділу є дослідження теоретичних та прикладних проблем, що виникають на етапах розроблення, виробництва, експлуатації, відновлення

технічних та програмних засобів, комплексів, систем охорони правопорядку, застосування яких дозволяє у будь-яких умовах з достатньою ефективністю виконувати весь комплекс дій, необхідних для виконання службово-бойових завдань.

Таким чином, під службово-бойовою діяльністю вибухотехнічних підрозділів необхідно розуміти окремий вид правоохоронної діяльності, що проводиться з метою забезпечення громадської безпеки і громадського порядку та полягає у виконанні профілактичних і захисних заходів, які здійснюються у плановому порядку або під час проведення спеціальних заходів (операцій) за надзвичайних ситуацій техногенного характеру та у воєнний час. У службово-бойовій діяльності працівники вибухотехнічних підрозділів повинні керуватися такими правилами, як безумовне та неухильне дотримання заходів особистої безпеки, а також безпеки інших осіб під час роботи з вибухонебезпечними предметами; своєчасне застосування засобів і методів криміналістичної вибухотехніки; обов'язкова й ефективна взаємодія всіх суб'єктів у процесі їх застосування; індивідуальний порядок застосування слідчих, адміністративних, оперативно-розшукових та інших заходів з урахуванням умов і обставин у кожному конкретному випадку.

Службово-бойова діяльність вибухотехнічних підрозділів виявляється лише під час проведення зазначених вище заходів, зокрема антитерористичної спрямованості, завдяки чому цілком обґрунтованим буде віднесення цих підрозділів до суб'єктів боротьби з тероризмом.

Висновки

Отже, працівники вибухотехнічних підрозділів як суб'єкти боротьби з тероризмом здійснюють такі заходи антитерористичної спрямованості, як пошук, розрядження, транспортування, знешкодження вибухових пристроїв, вибухових речовин, вибухонебезпечних компонентів та боєприпасів. Основними завданнями службово-бойової діяльності вибухотехнічних підрозділів є: озброєння слідчих, оперативних працівників, фахівців та експертів сучасними методами, прийомами та способами безпечного поводження з вибуховими речовинами та вибуховими пристроями, а також дослідження слідів та обставин їх застосування; попередження актів тероризму, тобто

недопущення (або мінімізація) негативних наслідків терористичної діяльності.

У сучасних умовах пріоритетними напрямками наукового дослідження стосовно криміналістичної вибухотехніки в рамках комплексної наукової спеціальності 21.07.05 “Службово-бойова діяльність сил охорони правопорядку”, які дають змогу знайти нові рішення боротьби з тероризмом, є: детальне вивчення закономірностей, що становлять предмет діяльності вибухотехнічних підрозділів, визначення тенденцій її розвитку в сучасних умовах; удосконалення наявних і розроблення нових засобів, методів, прийомів і рекомендацій щодо вилучення та дослідження вибухових речовин, вибухових пристроїв та слідів їх дії, які були б адекватними сучасній кримінальній і криміналістичній діяльності; навчально-методичне забезпечення та організація освітнього процесу в частині криміналістичної вибухотехніки у спеціалізованих навчальних закладах правоохоронних органів на рівні, достатньому для виконання практичних завдань у роботі з цим видом криміналістичних об’єктів.

Список використаних джерел

1. Савочкін Д. С. Службово-бойова діяльність органів внутрішніх справ при проведенні антитерористичних заходів (нормативно-правові засади): дис. ... канд. юрид. наук: 21.07.05 / Савочкін Денис Сергійович. – Сімферополь, 2009. – 242 с.

2. Про боротьбу з тероризмом: закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV // Відомості Верхов. Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.

3. Про утворення експертної служби Міністерства внутрішніх справ: постанова Кабінету Міністрів України від 20.06.2000 р. № 988 // Офіційний вісн. України. – 2000. – № 25. – Ст. 1055.

4. Дубко Ю. В. Особливості службово-бойової діяльності вибухотехнічних підрозділів ДНДЕКЦ МВС України / Ю. В. Дубко, С. А. Буткевич // Наук. вісн. Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ: зб. наук. пр. – 2009. – № 3 (44). – С. 8–17.

5. Огляд службової діяльності вибухотехнічних підрозділів експертної служби МВС України за 2008 рік. – К.: Експертна служба МВС України, 2009. – 16 с.

6. Моторный И. Д. Теоретико-прикладные основы применения средств и методов криминалистической взрывотехники в борьбе с терроризмом: моногр. / И. Д. Моторный. – М.: Издатель Шумилова И. И., 1999. – 200 с.

7. Кириченко І. О. Шляхи вдосконалювання наукового супроводу службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку / І. О. Кириченко, В. Ю. Богданович, В. В. Крутов та ін. // Честь і закон. – 2009. – № 1. – С. 3–23.

Стаття надійшла до редакції 19.02.2010 р.